

Jegyzetek

¹ Vö: Frazon Zsófia *Múzeumelmélet. A képzeletbeli múzeumtól a hálózati múzeumig* című recenziójával: http://epa.oszk.hu/02500/02518/00340/pdf/EPA02518_irodalomtortenet_2013_02_330-335.pdf

² Frazon Zsófia recenziójában azért tartja a legerősebbnek ezt a részt, mert a szövegszerűség, a jelentéstelítettség, a kutatás és a kiállítás kapcsolatrendszerében ebben a fejezetben mutatja meg a legkomplexebb képet és ebben a részben olvashatóak az igazán múzeumelméleti gondolatok.

³ Természetesen nem minden múzeumi tárgyat tart szemétnek, csupán elismeri: nem mindig a legszebb,

legjobb és legértékesebb tárgyak kerülnek bele a múzeumi gyűjteménybe. Ezek a tárgyak – akár az értékesebbnek, akár az értéktelennek tartottak – a gyűjtemény részeként túllépi a „szemét” kategóriáját, hiszen új értelemmel és minőséggel töltődnek fel. E folyamat során tehát a kulturális „hulladékból” kulturális „ritkaság” formálódik.

Vrabel Tünde

Selye János Egyetem, Komárom
Magyar Nyelv és Irodalom Doktori Iskola,
PhD-hallgató

Recenzió Sándor István: *Író és társadalom* című könyvéről

Sándor István Író és társadalom című monográfiája 2012-ben jelent meg a Ráció Kiadó gondozásában. A szerző irodalomtörténeti életműve 1945-ben politikai okok miatt megszakadt, koncepció tárgyalás után a szegedi Tanárképző Főiskolán tanító professzort félreállították, áthelyezésre ítélték. Eredetileg 1945-ben megjelent kiváló, ám a korszakban nem sokra méltatott kötete visszhang nélkül maradt. Az alcímből ítélve (Fejezet a magyar felvilágosodás irodalomtörténetéből, I. Főúr és nemes) többkötetes munkának szánhatta monográfiáját, ám az említett okok ellehetetlenítették művének folytatását. Sándor István tudományos munkássága 1946-tól áthelyeződött a néprajz, illetve a néprajzi bibliográfia területére. A szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tanácsa 1991-ben joggal ítélte oda az intézmény legmagasabb kitüntetését, a Juhász Gyula-émlékplakettet, s határozatban mondta ki, hogy Sándor István 1945-ös eltávolítása megalapozatlan volt. Mindezek ellenére kitűnő művére még csak utalás sincs a 18. századdal foglalkozó összefoglalásokban.

A 18. század vége minden kétséget kizáróan az egyik legfontosabb időszak a magyar irodalomtörténetben. Sándor István tárgy történeti jellegű összefoglaló munkája e kort hivatott bemutatni, vagyis betekintést enged a magyar felvilágosodás fél évszázadába a társadalmi gondolkodás különböző aspektusaiból. Megvizsgálja a magyar társadalmi hagyomá-

nyokhoz hű, s a rendi konzervativizmus szelleméhez igazodó nemesség szembenállását azzal az „elidegenedett”, arisztokrata mágnásosztállyal, amely számára az ősi virtus ügye – a felvilágosodás eszméinek megfelelően – már elavult. Megfigyelhető, hogy a társadalmi és szociális szembenállás, a nemes és a jobbágy ellentéte kiváló nyersanyagul szolgálhatott a

18. század végén és a 19. század elején felvilágosult íróink műveiben. A társadalomkritikai hang igencsak erősen szólal meg a gyakran humorral megtűzdelt írásokban, amelyekben az írók „Werbőczy népének” maradiságát és a külföldieskedő mágnás, az úgynevezett „korcs” finom európaiságát elemzik.

A szerző bemutatja, miként tör utat magának magyar földön is a racionalizmus új eszméje, az ész mindenhatósága; az újító tervek, a reformeszmék együttes erővel rázzák meg a konzervatívnak számító Európát. Ebben az új világban csökken az egyház befolyása; a barokk korszakával szemben a racionalizmus hadat üzen a dogmáknak. Sándor István könyve evidens módon jelzi, hogy a felvilágosodás szellemisége ellentmondást nem tűrő hangon egyházellenes.

Nem véletlen, hogy a szerző monográfiájában többször hivatkozik Werbőczy István *Hármaskönyvére*, amely írásban is rögzítette, hogy a magyar társadalom kiváltságos rétege a nemesi osztály. Nem hiába tartotta a régi magyarság Werbőczy munkáját alkotmánynak, hiszen a *Tripartitumban* megfogalmazott tételek hosszú időn át érvényben maradtak. Joggal provokál azonban minket a kérdés: kitől várhatta volna a magyar társadalom az új szellem befogadását, majd annak kultúrába ágyazását, ha nem az összes jogok kiváltságos birtokosától, a magyar nemestől? Az európai reformeszmék azonban a hagyományokhoz görcsösen ragaszkodó nemes otthonában nem találnak termékeny talajra.

Sándor István munkája ellentétek tömkelegét sorakoztatja fel. Az olvasó először egy kettős világba léphet bele, melyben találkozik a keresztény dogmák uralta világ a felszabadult ész modern korszakával. Másodsorban pedig nyomon követheti a rendi és modern társadalomszemlélet

markáns ellentétét. A harc múlt és jelen, parlagias és modern szintjén manifesztálódik, a szellemi hadjárat színteréül pedig az irodalom válik. Ebből is látható, hogy a társadalmi problematika a korszakban másodrangúnak bizonyul, ugyanis a felvilágosodás hazánkban a szellemi élet, vagyis a kultúra szolgálatába áll.

A 18. században művelődési válság robban ki, sokan áhítoznak a pezsgő életű Nyugat világa után, ám ellentétéseinek – az ész mindenhatóságával szemben – hangot ad az ellenzék tábora is. Ezt a tábort erősíti Apor Péter báró, aki szerint a „náj” módi

magyartalan; a kultúra nem boldogít, hirdeti Orczy Lőrincz. Faludi Ferenc pedig a vallás távlataiba helyezi a problémát: véleménye szerint a nyugati kultúra megfertőzte a keresztény erkölcs alapjait. Az új idők felvilágosult gondolkodói meg látásában Werbőczy *Tripartituma* elavult, és a magyar nemes megrekedt a falusi élet szintjén. Sándor István munkája így felsorakoztatja egymással szemben a felvilágosodás-ellenes képviselőket, illetve azokat a változást sürgető gondolkodókat, akik az ősi virtus ügyét már csak messzi távolból kívánják szemlélni.

Sándor István munkája ellentétek tömkelegét sorakoztatja fel.

Az olvasó először egy kettős világba léphet bele, melyben találkozik a keresztény dogmák uralta világ a felszabadult ész modern korszakával. Másodsorban pedig nyomon követheti a rendi és modern társadalomszemlélet markáns ellentétét.

A harc múlt és jelen, parlagias és modern szintjén manifesztálódik, a szellemi hadjárat színteréül pedig az irodalom válik.

Ebből is látható, hogy a társadalmi problematika a korszakban másodrangúnak bizonyul, ugyanis a felvilágosodás hazánkban a szellemi élet, vagyis a kultúra szolgálatába áll.

A kiváló monográfiában az író teret ad úgy a kántorköltészet képviselőinek (Verseghy Ferenc), mint „Werbőczy népének”. A forradalmi papköltő, Verseghy *Rikóti Mátyása* komikus jellemkép, az egyházi teendők látókörén megrekedt kántor kalandsorozata; a tizenkét énekből álló költeményben a barokk kultúrájából táplálkozó, parlagias Rikóti a nyugati ízlés ellenképévé női ki magát. A magyar rendek legtöbbet forgatott olvasmánya, Werbőczy sokat emlegetett *Tripartituma*, megtalálható minden nemes otthonában. Talán némi túlzással, ám mégis a második *Bibliaként* emlegetett írás bizonyos irodalmi művek allegóriájává válik. Sándor István ezzel összefüggésben több jelentős irodalmi példát is említ: Dugonics *Etelkáját*, Bessenyei *Tariménes utazásait* és Katona *Bánk bánját*; a szerző úgy fogalmaz, hogy „mindhárom mű a közjogi feszültségekkel terhes idők jellemző dokumentuma” (94. o.). Werbőczy és a *Corpus Juris* eszméiből táplálkozik Gvadányi nótáriusa – e típus jellemző jegye a deákos nyelv mellett a szeretetreméltóság –, akinek hétköznapi beszédén erőteljesen érezhető a jogi élet latin szókincse.

A török idők pusztító hadjáratai után a hősi múlt öntudata, az ősök tisztelete és a katonás múlt emléke örök időkre a magyar nemes emlékében él tovább. A virtus tisztelete, a heroizmus képei megjelennek a korszak szószólóinak műveiben. Sándor István több, irodalmunk katonás hagyományait felelevenítő, a magyar katonaszemélyt dicsőítő költőt említ, amikor így fogalmaz: „a virtus tisztelete nem fogyatkozik meg költőink szívében” (119. o.). Csokonai, Ányos, Baróti Szabó, Virág, Berzsenyi, Pálóczi Horváth verseiből érezhető a katonás buzdítás, a harci kiáltás dicsőítő szólama. Sándor, ahogy az előzőekben, úgy most is szembeállítja egymással a katonaeletet magasztaló, illetve a fegyverzörgéstől távol maradó költő szerepét. Nem véletlen tehát, hogy a vitézi élet méltatása mellett és a háborús előzmények után kedvelt műfajjá válik a békeköltészet. A szerző reflektál azokra a pacifista alkotókra – Barcsay Ábrahám, Kisfaludy

Sándor vagy Orczy Lőrinc –, akik búcsút intenek a katonaeletnek, és műveikben megjelentetik az áhitott béke már-már kozmikusá növelt képeit.

A kötet talán legérdekesebb fejezete, amikor Sándor István kitér a küllem, a viselet okozta dilemmára. Nem csak ortológus és neológus szított vitát az irodalmi berkekben. Régi és modern dísz, küllem és viselet nem férnek meg egymás mellett. Magyar ruhát ölt Gvadányi, Horváth Ádám, Rájnis József és Virág Benedek; európai stílusban, idegen francia viseletben tetszeleg Bessenyei, Dayka, Kazinczy és társai. Az utóbbi mellett úgy érvel a magyar testőrírő Bessenyei, hogy „a divat nem bűn”.

Felfedezhető továbbá, hogy a 18. század végén felvilágosult írónk a nemesi Magyarország kulturális fogékonyságát bírálva egyszersmind a változásra legfogékonyabb réteg, a magyar főúri világ felett mondtak erős kritikát. A cél – a kultúrateremtés vágya – közös, ám felvilágosult író és felvilágosult főúr e tekintetben ellentétes irányt követ. A költőink ajkán metaforává váló „korcs” fogalma arra a mágnásra utal, aki az új kor szelleme helyett csupán néhány ruhadarabot hoz magával európai úttjáról. A magyar holmi elvetése, a pazarló életmód követése a darab végén rendszerint üres kézzel távozó – Serteperti, Kényesy, Kénczy vagy Székházy személyében rajzolódik ki. Sándor könyvében e típus ellenkezőjének táborát erősíti Dugonics *Etelkája* és Katona *Bánk bánja*: annak a hungarocentrikus látásmódnak a képviselői, amely a nemzet sorsát mindennél fontosabbnak tartja.

Sándor István könyve annak a korszaknak a szemléltetésére hivatott, ahol a szüntelen jelen lévő feszültség és a kettős szimbolika kereszteződése szinte végig nyomon követhető írónk, költőink műveiben. A monográfia múlt és jelen, barokk és felvilágosodás, egyháziság és szabadon pezsgő élet ellentétének bemutatását célozza meg. A szerző munkája társadalomkritika is egyben; a társadalmi feszültség hátterében pedig a hagyományokhoz görcsösen

ragaszkodó nemesség és az idegen környezetet majmoló főúri világ konfrontálódik. Sándor nem véletlenül nyilatkozik nemes-ellenes közhangulat kialakulásáról a korszakban, hiszen alig maradt valami a felvilágosult főúr életében, ami magyar; idegenként hat a korszakban szinte minden név és kulturális célkitűzés.

Sándor István (2012): *Író és társadalom. Fejezet a magyar felvilágosodás irodalomtörténetéből. I. Főúr és nemes.* Ráció Kiadó, Budapest. 263 o. ISBN 978-615-5047-29-9

Hadobász Andrea

PhD-hallgató,
Selye János Egyetem, Komárom,
Magyar Nyelv és Irodalom Doktori Iskola

Az irodalmi nevelés útjai és lehetőségei

Az irodalomtanítás újabb kihívásai a kisebbségben élő magyarok vonatkozásában

A mai, posztmodern kor kihívásaira felelő pedagógia nem hagyhatja figyelmen kívül mindazokat a nagymértékű társadalmi-kulturális változásokat, amelyek az utóbbi években, évtizedekben végbementek, és amelyek újabb és újabb nézetek, szemléletek megjelenését eredményezték. Erdélyi Margit irodalom- és neveléstörténész kötete is ezt a problémakört vizsgálja az irodalomtanítás keretein belül.

A könyv mind a hat fejezete a pedagógia és az irodalom együtt hatásával foglalkozik, az irodalom pedagógiai vonatkozásait tárgyalja.

A szerző a teljesség igénye nélkül néhány különösen problematikus kérdést emel ki. Kiindulópontja az irodalomtanár kompetenciája, és ehhez kapcsolódóan vizsgál több olyan – az irodalmi nevelés szempontjából releváns – kérdést, mint például a sajátos kulturális környezet hatása a diákokra, a gyermekirodalom szerepe a pedagógiában, az irodalmi műfajok taníthatósága vagy a mese didaktikai lehetőségei.

A *Gondolatok az irodalomtanár kompetenciájáról és dilemmáiról* című nyitófejezet a korábbi műveltségcszerny megváltozását és ennek pedagógiai következményeit tárgyalja. A teljességre törekvő kulturális kódrendszert ugyanis új

elvárások, új célok váltják fel, amelyek a tudás hasznosíthatóságát helyezik előtérbe. Egyre erősebb az a törekvés az irodalomtanításban, hogy az oktatás ne csak az információhalmazt szolgálja, hanem a diákok szövegalkotási, -értési képességét is hatékonyan fejlessze.

Az irodalomtudomány és az irodalomtanítás a köztük lévő különbségek ellenére is csak közösen tudja kidolgozni, megajánlani azokat az új irodalomértési stratégiákat, amelyek segítik a kor követelményeinek megfelelő olvasói, irodalomtanári felkészülést. Azonban a műalkotás és azon belül az irodalmi mű definíciói körüli bizonytalanságok tovább erősítik az irodalomtanár dilemmáit. A posztmodern megjelenésével erőteljesen megváltoznak az irodalom módszertanának elvi felfogásai. A művészet fogalma ugyancsak ártékelődik a modernhez képest. A posztmo-